

Състояние на новите страни членки две години след присъединяването към ЕС – рискове и предизвикателства

Икономическа сфера

Георги Ангелов

Лъчезар Богданов

Калин Христов

Резюме

Разширяването на ЕС от 2004 година не води до едни и същи икономически резултати във всички нови страни – някои отбелязват забележителни стопански постижения, а при други те са по-слаби. Естония, другите балтийски страни и Словакия са успешни примери, като това не е следствие само на хармонизация на законите и политиката с ЕС. Основата на техния успех е способността им да идентифицират собствения си интерес и да следват политики, които водят до по-голям растеж на техните икономики. Страни като Унгария и Полша не се радват на същите успехи поради несъвършенства в микроикономическата политика (вкл. бизнес средата), липса на желание за реформи, които се допълват от неблагоприятна макроикономическа политика, резултатите от което са висока безработица и бавен ръст на доходите и икономиката.

Подготовката за членство в еврозоната е тясно свързано с извършването на икономически реформи и постигането на гъвкавост и конкурентност на икономиката. Съответно по-бързо ще могат да приемат еврото тези страни, които водят по-реформаторска икономическа политика и подготвят икономиките си по-рано за членството.

От естонския опит България може да “вземе” няколко важни неща:

- По отношение на макроикономическата политика до момента страната ни следва съвсем точно естонския модел, вкл. валутен борд, балансиран бюджет, намаляващ държавен дълг. Това трябва да продължи и след приемането в ЕС.
- За подобрене на бизнес средата в България са необходими допълнителни усилия в реформите, като това включва не само копиране на чужд опит, но и новаторство и иновативност в местната икономическа политика.

От икономическата политика в Словакия след 2002 г., създаде предпоставки за бързия икономически растеж, България може да почерпи следния опит:

- Възможността за кратко време да се направи радикална данъчна реформа, подобряваща бизнес средата.
- Реформите на пазара на труда, социалните системи и образованието в Словакия също са от интерес за България, доколкото тук се забелязва определено изоставане.
- Икономическите реформи все по-малко са резултат от външен натиск и все повече – резултат от вътрешна политическа воля.

Неуспешният пример на Полша е предизвикателство за България в следните аспекти:

- На всяка цена трябва да се избягва влошаване на макроикономическата политика – бюджетен баланс, държавен дълг, държавни разходи.
- Реформите на пазара на труда и социалната система не трябва да се изоставят. Същото се отнася и до оттеглянето на държавата от директен контрол върху икономиката.

В икономическата сфера през първите години на членството си в ЕС Унгария отбеляза най-слабите резултати сред осемте нови страни членки на ЕС. Поуките за България:

- Без подобряване на бизнес средата и облекчаване на данъчното облагане трудно може да се постигне просперитет.
- Не бива да се попада в капана на влошаване на бюджетния баланс и допускане на бюджетен дефицит. Независимо от целта това би имало негативен ефект.
- Административната намеса на пазара, вкл. пазара на труда, влияе негативно върху развитието на стопанството.

Накратко, за да последва добрите примери и да избегне негативните, България трябва да поддържа благоразумна макроикономическа политика, да подобрява бизнес средата и да намалява и опростява данъчното облагане, да се въздържа от намеса на пазарите и да не изостава с реформите на пазара на труда и публичните услуги. За да се случи това, е необходима вътрешна политическа воля, доколкото все по-малко важни реформи ще се извършват под натиск отвън.

По отношение на приемането на еврото България ще има повече ползи, ако следва стратегия за бързо присъединяване към еврозоната. За да стане това, страната трябва да запази съществуващото в момента ниво на валутния курс на лева към еврото до членството в еврозоната. Основните зони, в които може и трябва да се търси подобрене, са:

- *Конкуренцията в сектори, произвеждащи нетъргуеми стоки и услуги.* Осигуряването на висока степен на конкуренция във всички отрасли на икономиката е съществено предварително условие за запазване на нашата конкурентоспособност, за изпълнение на инфлационния критерий и за повишаване на благосъстоянието на цялото общество.
- *Ниско ниво на икономическа активност в българската икономика.* Политиката по отношение на пазара на труда трябва да бъде насочена към създаване на стимули за участие на пазара на труда, а не за пасивно получаване на помощи от държавата.
- *Регулационната и образователната политика в страната, както и политиката по отношение на инвестиционната среда.* Те трябва да са ориентирани към подобряване на стимулите за инвестиции във физически и човешки капитал и за увеличаване на производителността в икономиката. Повисоките темпове на растеж на производителността на труда могат да осигурят по-висок растеж на доходите, без това да създава инфлационен натиск в икономиката.

1. Икономическо развитие на ЕС и новите страни членки – общ поглед

През 2004 г. осем страни от Централна и Източна Европа се присъединиха към ЕС. Тяхната уникалност се състои в това, че те не само трябваше да достигнат до еднаква крайна точка на политическите и стопанските реформи (хармонизиране с правото на Съюза), но и стартовата им позиция на комунистически диктатури с планови стопанства бе сходна. При все това реформите и икономическите резултати следваха различен ход.

До голяма степен “успехът” в икономическото развитие на страните от Централна и Източна Европа се измерваше със скоростта на “догонването” на Запада. Това имаше политическо измерение – преходът след социализма се разглеждаше като “възстановяване”, т. е. сближаване с некомунистическите икономики. Но също така валиден бе и икономическият аргумент – а именно, че интеграцията към един по-голям пазар с по-високо ниво на доходите ще предизвика естествен процес на конвергенция, изравняване на производителността и заплащането на труда. Ето защо сред най-често използваните индикатори за икономиките на бъдещите членки беше нивото на доход, съотнесен към средния за ЕС. От своя страна доближаването до дохода на “стара Европа” означаваше по-бърз среден ръст на БВП. Тези два показателя най-добре описват икономическата динамика, затова ги използваме като начало на оценката за “успеха” и “провала” на прехода във всяка страна. За да расте една икономика, са нужни два основни фактора – труд и капитал; ето защо правим сравнение при нивото на участие на пазара на труда и нивото на инвестиции. Когато хората в една икономика работят повече, а предприемачите инвестират по-голям дял от дохода, това позволява бъдещ растеж и просперитет. На последно място тези решения зависят от редица стимули, голяма част от които се предопределят от правителствени политики – от бюджетните решения до административните процедури за правене на бизнес.

Накратко, стопанското развитие през последните години откроява “отличниците” от “изоставащите” в реформите. Балтийските републики и особено Естония отбелязаха най-бърз ръст на икономиките си. Словакия възстанови растежа след десетилетие на стагнация. Естония и Словакия бързо намалиха публичния дълг, докато Чехия и Унгария го увеличиха. Унгария и Полша в последните години имат най-лоша среда за правене на бизнес и най-ниска икономическа свобода. Инвестициите са най-активни в Естония, Латвия и Литва, докато Унгария и Полша формират значително по-малко капитал. Докато всички останали страни постигат участие на трудовия пазар близко до средното за старите членки на ЕС, Полша и Унгария разкриват негъвкав пазар на труда с ниска заетост.

В този доклад избрахме два примера на “отличници” в реформите – Естония и Словакия, и две страни, за които последните години донесоха повече разочароващи резултати – Унгария и Полша. Естония бе сочена като пример за смели реформи от средата на 90-те, но в края на този период Словакия направи обрат в стопанската политика. В много отношения всички балтийски републики имат сходна история на реформите – ето защо избрахме една от тях, която по всеобщо мнение постигна най-много след 1991 г. Естония успява да доближава дохода си с най-бърз темп за последните 10 години, като запазва лидерството си и за годините след 2003 г. (за разлика от Унгария). Това е единствената страна с бюджетен излишък за периода 2003–2005 г., който пък позволява да съкрати държавния дълг с над 20% за тези три години. И може би най-важното – Естония има най-свободната икономика според редица международни изследвания. Словакия пък е добър пример за бърз и решителен обрат след години на забавени или липсващи реформи до 1998 г. След 2003 г. тя достига

дохода на ЕС с най-бързи темпове след този в балтийските републики. Инвестициите за последните години са най-динамични, като паралелно правителството намалява публичния дълг. Тази промяна дава и практическо измерение на резултатите от радикалните данъчни реформи през последните години.

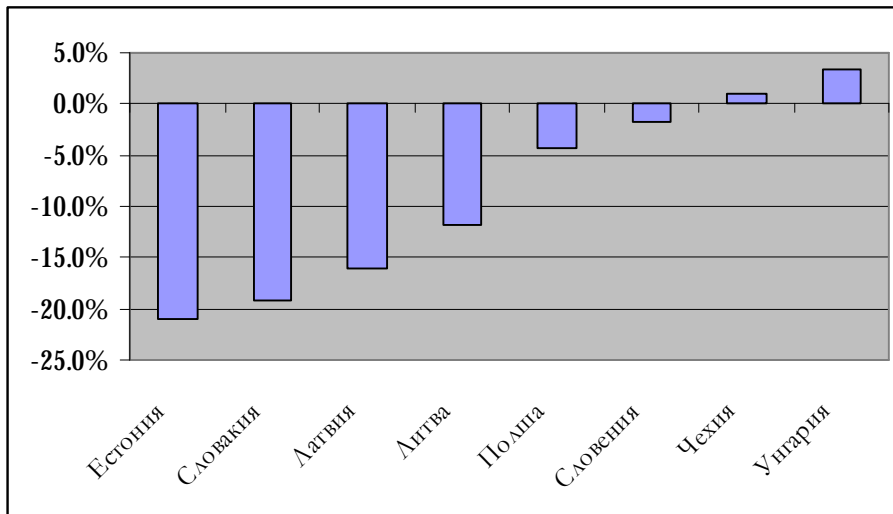
Промяна на БВП на човек от населението спрямо средния в ЕС

	1997-2006	2003-2006
Естония	69%	27%
Латвия	58%	27%
Литва	48%	17%
Словакия	25%	13%
Словения	18%	8%
Чехия	10%	8%
Полша	16%	9%
Унгария	28%	5%

Източник: Евростат

Унгария и Полша бяха сред новаторите в създаване на свобода за частния бизнес още преди 1990 г. Те започнаха пропазарните реформи по-рано, но правителствата им загубиха воля за довършването им и в последните години имат лоши публични финанси и непривлекателна среда за труд и инвестиции. Двете страни имат най-непривлекателна среда за правене на бизнес според Световната банка, а икономическата свобода е най-ниска (заедно с тази в Словения). Само в тях държавният дълг за последните три години се увеличава, докато всички останали успяват да го свият с малко или с повече. Хората имат най-ниски стимули за труд – заетостта е най-ниска, а инвестициите като дял от БВП изостават спрямо всички останали (без Литва). Неслучайно след 2003 г. те най-бавно догонват средния доход на ЕС.

Промяна в размера на държавния дълг като дял от БВП, 2003-2005

Източник: Евростат

След разширението на Европейския съюз през 2004 година икономическите показатели на Съюза се подобриха. Докато през 2002–2003 година средният растеж на икономиката на старите страни членки беше 1.1% годишно, за периода 2004–2006 година растежът е над два пъти по-висок, а през 2006 година достигна 2.8%. След разширяването се подобряват и бюджетните показатели на старите страни членки и Съюза като цяло, като бюджетният дефицит спада с една пета – от 3% на 2.3%.

Инфлацията в ЕС се запазва на нива 2–2.2%. В новите страни членки няма единно развитие на инфлацията – тя спада в Словакия, Словения, Кипър, а расте в останалите нови членки. Подобна променлива инфлация в краткосрочен план не е нещо ново и изненадващо за новите страни членки, а и в много от старите. През 2006 година инфлацията в новите членки е на сравнително ниски нива – между 2 и 4%, като само в Латвия надхвърля 6%. Безработицата в ЕС – и в старите, и в новите членки – започва да спада след достигането на връх през 2003 и 2004 година. Заетостта нарасна, надминавайки 65% в старите страни членки.

След разширяването се повишават и бизнес инвестициите в ЕС, преодолявайки дъното, достигнато през 2003 година. По отношение на броя на фалитите на фирми в новите страни членки Евростат предоставя подобни данни само за Словакия – там процентът на фалиралите фирми е спаднал от почти 10–12% за периода 2001–2003 до почти 7% през първата година от членството в ЕС.

2. Успешните примери

2.1. Естония

Безспорно от гледна точка на икономиката Естония е най-добрият пример сред осемте нови членки на ЕС. За последните десет години страната увеличи дохода си на човек от населението спрямо средния в ЕС с цели 70%. За първите три години от членството в ЕС ръстът е 27%. За сравнение в Унгария и Полша ръстът е съответно едва 5% и 9% – в пъти по-нисък. Икономическият растеж в страната достига почти 12% през 2006 година – най-високия темп сред всички нови и стари страни членки на ЕС и един от най-високите в целия свят.

Естония традиционно има сравнително високи за региона нива на инвестиции, като след влизането в ЕС те са най-високи в сравнение с всяка една от останалите седем нови бивши социалистически страни членки. Заетостта също е на високи нива – от малко над 70% – почти десет процентни пункта по-високо, отколкото в Унгария. Откакто Естония е в ЕС, безработицата е намаляла наполовина, достигайки ниво от около 5% през 2006 година – най-ниското ниво сред новите членки и едно от най-ниските в целия ЕС. Растежът на производителността на труда е по-висок отколкото във всяка една от останалите нови страни членки.

Бизнес среда

През 2007 година Естония се нарежда на 12-о място в света по икономическа свобода според индекса на фондация „Херитидж“ и „Уолстрийт джърнъл“. Страната е на пето място по икономическа свобода в Европа, на четвърто място в Европейския съюз и на първо място сред новите страни членки. Естония е първа сред новите страни членки и в другия индекс за икономическа свобода – този на института „Фрейзър“, Канада.

Според класацията за правене на бизнес на Световната банка Естония заема 17-о място в света, като от новите страни членки на ЕС само Литва е преди нея, на 16-о място. Най-високото класиране на Естония е по показателя международна търговия, където страната заема 6-о място в света. Много високо е и класирането по показателя за лицензионни режими, където балтийската страна е на 13-о място в света. Високо е и класирането на страната по прилагане на договорите и регистриране на собственост.

Структурни реформи

Някои от по-важните реформи, проведени в Естония¹:

- През 1994 година се въвежда плосък данък – сравнително ниска единна ставка за облагане на доходите на физическите лица и фирмите. По това време в Европа никой не е чувал за плосък данък, но въвеждането му в Естония е толкова успешно, че само за 10 години тази политика се разпространява в една четвърт от страните в Европа.

¹ Много от икономическите реформи в Естония се свързват с името на Март Лаар – два пъти премиер на страната. Въпреки че е историк и само на 32 години, когато за първи път става премиер през 1992 година, той прави сериозни структурни реформи в икономиката, които имат сериозно отражение върху развитието.

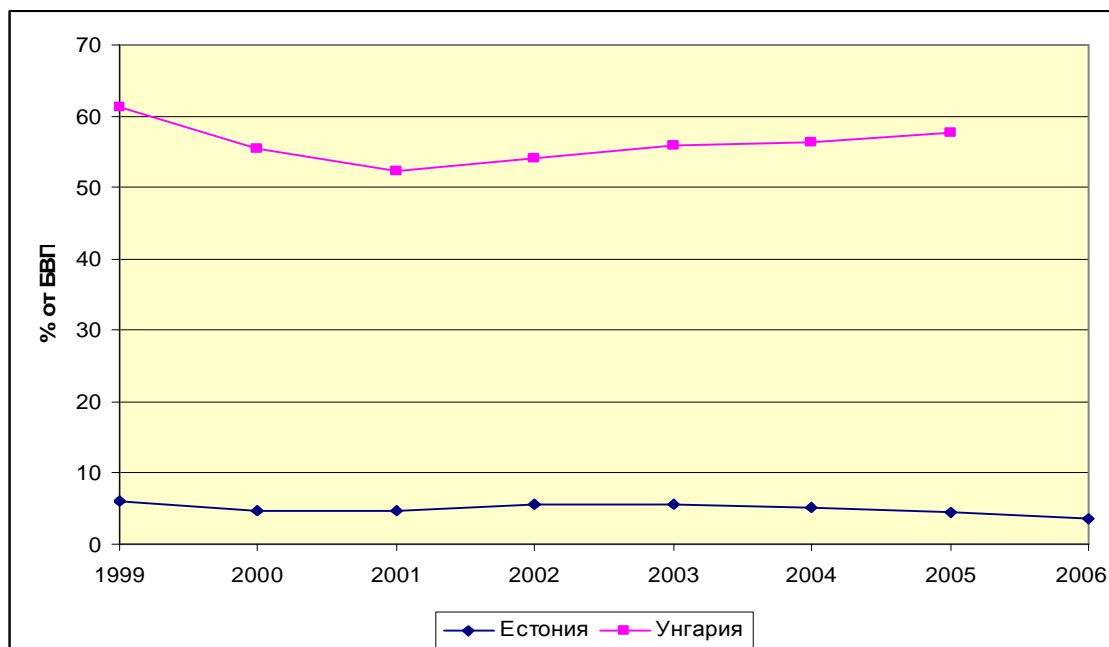
- Намаление на данъчното облагане, правещо Естония страна със сравнително ниско облагане. През 1994 година въведеният плосък данък е 26%, от няколко години насам той се намалява всяка година, за да достигне 20% през 2009 година.
- Приватизира държавните компании – освен че приватизацията е бърза, тя се извършва ефективно и прозрачно.
- През 2000 година се въвежда нулев данък върху реинвестираната печалба – реформа, която насърчава инвестициите и икономическия растеж дотолкова, че само две години след извършването ѝ държавният бюджет има повече приходи от данък печалба, отколкото преди въвеждането на нулевата ставка.
- Премахват се пречките пред международната търговия – Естония е една от малкото страни в света, която напълно премахва митата. Това е изключително благоприятно за бързото развитие на търговията и икономиката.
- Прозрачност на правителствените разходи – още едно от уникалните постижения на Естония е достъпността на данни за всички държавни разходи в интернет. Тази прозрачност е силен антикорупционен фактор и увеличава ефективността на държавните разходи.
- Електронно правителство – използването на информационните технологии в администрацията спестява много усилия на гражданите, намалява корупционния риск и увеличава производителността на държавните служители. От 2001 година данъчните декларации могат да се попълват и подават лесно по интернет. От 2000 година е възможно заплащане на общинската такса за паркиране чрез мобилен телефон.
- Множество други реформи, които осигуряват висока конкурентоспособност на икономиката.

Макроикономическа политика

През 1992 година Естония въвежда валутен борд – фиксира местната валута за немската марка при пълно покритие на паричната маса с валутни резерви. Това осигурява край на хиперинфлацията и макроикономическата нестабилност и осигурява основа за икономически растеж. Тази монетарна система е в сила и до момента, като ще остане в сила до приемането на еврото.

Естония по традиция избягва бюджетни дефицити, а след 2002 г. има значителен излишък в държавния бюджет, който леко нараства след влизането в Европейския съюз. Държавният дълг е близък до нулата – на нива от около 3–4% от БВП през 2006 година, десетки пъти по-малко от Полша, Унгария или страните от Западна Европа. Разходите на държавния бюджет в Естония са около 36% от БВП, като само Литва има по-ниско преразпределение през бюджета сред новите страни членки.

Държавен дълг – Естония и Унгария

Заключение и поуки за България

Естония отбелязва феноменален икономически растеж, който през последните години надминава темпа в Ирландия, която през 90-те години е най-бързо развиващата се икономика в Европа. Така постепенно Естония се оформи като новото икономическо чудо в Европейския съюз, следвана отблизо от другите две балтийски страни – Литва и Латвия.

Основите на естонския успех се коренят в следните политики:

1. Благоразумна макроикономическа политика – благодарение на стабилен валутен курс, балансиран бюджет, нисък и намаляващ държавен дълг на макроикономическо ниво има благоприятни условия за стопанско развитие.
2. Подобряване на бизнес средата – в повечето нови членки на ЕС има подобряване на бизнес средата, но малко от тях се доближават до нивата, достигнати в Естония.
3. Ниско данъчно бреме – намаляващият плосък данък за облагане на фирмите и гражданите заедно с нулевата ставка за облагане на реинвестираната печалба и сравнително ниското ниво на ДДС осигуряват сравнително ниска за региона данъчна тежест върху икономиката.
4. Бързина и уникалност на реформите – ако има нещо изключително в Естония, то е, че страната постоянно е на върха на вълната по отношение на въвеждане на нови реформаторски икономически политики. От въвеждането на плосък данък и нулев данък за реинвестираната печалба през приемането на валутен борд до приемането на електронно правителство страната винаги е пионер и лидер. Естония никога не чака да види какво ще направят другите страни – точно обратното, всички се учат от успешните политики на Естония.

От естонския опит България може да “вземе” няколко важни неща:

- По отношение на макроикономическата политика страната ни следва съвсем точно естонския модел, вкл. валутен борд, балансиран бюджет, намаляващ държавен дълг. Това трябва да продължи и след приемането в ЕС.
- Недостатъчното подобрене на бизнес средата в България е голямата разлика с Естония. В този аспект на реформите са необходими допълнителни усилия, като това включва не само копиране на чужд опит, но и новаторство в местната икономическа политика.

2.2. Словакия

В средата на 90-те години Словакия отчиташе нисък икономически ръст и висока безработица – картина, сходна с тази в България до 1997 г. Неслучайно в почти всички области от индекса на стопанска свобода страната получаваше ниски оценки. Осем години по-късно растежът надхвърля 6% (прогноза за 6,7% за 2006 г.). Фондация “Херитидж” отчете в началото на 2007 г., че Словакия е 40-ата страна по икономическа свобода в света, а Световната банка я определи като една от най-бързо подобряващите процедурите по стартиране на нов бизнес страна в докладите си от 2005 и 2006 г. Този напредък е резултат от поредица реформи, проведени между 1998 и 2006 г., но особено в периода 2003–2004 г.

Икономическа свобода в Словакия, 1999–2007 (100 – най-голяма свобода, 0 – никаква свобода)

	2007	1999	Промяна
Общ индекс	68,4	51,6	16,8
Бизнес среда	71	50	21
Свобода на търговия	76,6	68	8,6
Фискална свобода	93	68,7	24,3
Тежест на правителството	60,8	3,9	56,9
Монетарна свобода	76,7	74	2,7
Свобода на инвестиране	70	50	20
Финансова свобода	80	50	30
Защита на частната собственост	50	50	0
Корупция	43	50	-7
Свобода на пазара на труда	62,5	-	-

Бел.: Данните са от предходната година на публикуване на индекса.

Източник: WSJ/Heritage Foundation, 2007 Index of Economic Freedom.

Първият мандат на реформаторското правителство на Дзуринда

След 1998 г. десноцентристкото правителство на Миколаш Дзуринда започна множество стабилизиращи и пропазарни промени в стопанската политика. Сред тези, които имаха най-вече стабилизиращ макроикономически ефект, трябва да споменем следното:

- въвеждане на по-строги фискални ограничения и контрол върху бюджетния дефицит и публичния дълг;
- дерегулиране на финансовия сектор и приватизация на държавните банки;
- начало на дерегулиране на т. нар. “мрежови” индустрии – енергетика, телекомуникации, и последващи реформи в държавната намеса в ценообразуването;
- либерализиране на капиталовите трансакции и режима на инвестиции.

Общото между тези промени е ролята на преговорите за присъединяване към ЕС. Това са сфери, в които директивите на ЕС налагат промени в местното законодателство, ако дадена страна желае да стане член на Съюза. В този смисъл може да отчетем, че при провеждането им словашкото правителство следва предварително зададени цели, като свободата за местни решения е относително ограничена.

Реформите след 2003 г.

Вторият мандат на десноцентристкия кабинет започва с нов пакет от реформи. Те могат да се определят в по-голяма степен като “микро-” или “структурни” реформи – а именно промени, които трябва да подобрят оперирането на бизнеса и да повишат стимулите за труд и инвестиции. Фокус на реформите е данъчната промяна, която се допълва с реформи в пенсионното и здравното осигуряване. Паралелно с това се реформират основно трудовото законодателство и частично – регулациите, свързани със стартиране на бизнес.

Данъчната реформа, въведена от 1 януари 2004 г., включва следните по-важни стъпки.

Ставките за облагане с ДДС, корпоративен данък и данък върху доходите на физическите лица стават еднакви – 19%. Преди промяната ДДС има две ставки (14% и 20%), корпоративният данък е 25% (40% до 1999 г.), а личните доходи се облагат с 10 до 38%. В резултат спада ефективното облагане на корпорациите, като средното ефективно облагане на финансирането спада от 22,1% на 16,7%. Само 4 страни от ОИСР (Литва, Латвия, Ирландия и Кипър) предлагат по-ниско облагане според изследване на немския институт ZEW².

В краткосрочен план реформата има неутрален ефект върху бюджета – с други думи, общите приходи от трите данъка остават неизменни за 2003 и 2004 г. (около 18% от БВП). Премества се обаче относителната тежест – от пряко към косвено облагане.

² Jacobs, O. H., H. Spengel, M. Finkenzeller and M. Roche (2003, 2004): “Company Taxation in the New EU Member States”, First and Second Edition, Ernst and Young and ZEW, Mannheim/Frankfurt.

Премахнати са почти всички данъчни облекчения и преференции за постигането на две цели: простота на администриране на данъците и намаляване на пазарните изкривявания. Премахнати са и данъкът върху наследството и данъкът върху дивидентите. На практика в Словакия няма двойно данъчно облагане, което стимулира финансирането на бизнеса със собствен капитал вместо със заеман.

Реформите в пенсионното и здравното осигуряване наподобяват създадената рамка в България. Може да се каже, че Словакия навакхва изоставането в тези сфери, без да прави нещо съществено различно от останалите източноевропейски страни. Въпреки това през 2004 г. общата осигурителна тежест спада с 2,4 процентни пункта. Също така допълнителното осигуряване в частни капиталонатрупващи фондове спомага за формирането и насочването на инвестиции в икономиката.

Политиките към пазара на труда се базират на два принципа – намалена регулативна намеса в трудовите отношения и увеличаване на стимулите за работа чрез съкращаване на социалните плащания. На първо място като част от пенсионната реформа възрастта за пенсиониране плавно нараства от 60 и 58 години (за жените) до 62 г. за всички. Съчетанието между намалени преки данъци върху труда и намалени възможности за получаване на социални помощи доведе до намаляване на *ефективния данък по започване на работа* (размерът на загубените помощи плюс данъчното облагане при започване на работа), което насърчи по-високо участие на пазара на труда. Паралелно с това правителството насърчава дългосрочно безработните да започнат работа с допълнително плащане (около ¼ от минималната заплата) най-вече чрез общински програми за заетост. Комбинираното въздействие на тези стимули води до нарастване на предлагането на труд от трайно безработни дори за най-ниско платените позиции.

Същевременно трудовото законодателство претърпява значителни промени. Въвежда се възможност за работа на срочни договори, като те могат да бъдат продължавани. Работната седмица може да бъде удължена до 48 часа. Ограниченията за допълнително работно време се намаляват от 150 на 400 часа годишно. Синдикатите получават по-ограничена роля за намеса в отношенията работник – работодател: така например не се изисква тяхното съгласие при уволнение на работник, както и при въвеждане на гъвкаво работно време в рамките на до 4 месеца. Когато се уволняват група работници, синдикатите единствено следва да бъдат уведомени, но не е необходимо да се иска тяхно разрешение, каквато беше практиката до 2003 г. Намалени са размерите на задължителните обезщетения при уволнение. Според изследване на Световната банка³ от 2005 г. (по данни за 2003 г.) Словакия достига 8-о място в света по гъвкавост на наемането на труд.

Правителството предприе и редица стъпки към намаляване на *административните бариери пред бизнеса*. Те включват както преките разходи (такси), така и косвените (време) за стартиране и опериране на предприятията. На първо място Словакия “извади” регистрирането на компании от съда, превръщайки търговския регистър в напълно административна процедура. Ефектът бе в 4-кратно съкращаване на времето за създаване на фирма (98 дни през 2002 и 25 дни през 2004 г.). Минимално изискваният капитал също беше намален. Всяка компания вече има само един идентификационен номер. Със закон бяха въведени срокове, в които администрацията трябва да издаде изискваните лицензи и разрешения. Премахнат бе данъкът по прехвърляне на недвижимата собственост от 3%, което облекчи мобилността на активите. Процедурите по принудително събиране на вземания и регулирането на обезпеченията по кредитите

³ World Bank, Doing Business in 2005, Washington DC, 2005.

бяха променени така, че времето за изпълнение се сви с 3/4. Според последното издание на Индекса на икономическа свобода от 2007 г.⁴ индексът на свобода на опериране на бизнеса в Словакия нараства с 21 пункта – от 50 до 71.

Словакия: Избрани показатели на бизнес средата

	2002	2004
Време за създаване на компания	98	25
Минимален капитал за инкорпориране (% от БВП на човек от населението)	112	41
Гъвкавост на наемане на труд (индекс 0 – максимално гъвкав, 100 – максимално ригиден)	61	10

Източник: World Bank, *Doing Business in 2004–2006*.

Заклучение

Икономическата политика в Словакия след 2002 г., създава предпоставки за бързия икономически растеж, може да се обобщи от следните няколко закономерности:

1. Радикална промяна в данъчната система, насочена към две цели – простота на администриране на данъците и значително съкращаване на прякото облагане. Съчетано с премахването на редица данъци, тази реформа превръща Словакия в едно от най-благоприятните места за позициониране на бизнес и инвестиции в ЕС.
2. Реформите в областта на социалните помощи и пазара на труда са насочени към една главна цел – увеличаване на стимулите за труд. Съчетанието между тези политики и благоприятстващата нови инвестиции данъчна среда прави възможно постигането на бърз икономически растеж и нарастване на заетостта. Допълнително трябва да отбележим, че Словакия не въвежда ограничения за достъп на пазара на труда за останалите страни от ЕС, стимулирайки мобилността.
3. Паралелно с тези две основни области на промяна правителството предприема и множество други реформи – смяна на модела на пенсионно и здравно осигуряване, опростяване и съкращаване на административните пречки пред бизнеса, фискална децентрализация при финансирането на образованието. От политическа гледна точка това е сигнал пред инвестиционната общност за сериозността на реформаторските намерения на правителството.
4. Всяка от тези реформи е резултат от вътрешнополитическо решение. Членството в ЕС не налага и не стимулира нито една от тези промени – както е видно от множество изследвания, някои от страните членки на ЕС имат тежко облагане на доходите и силно рестриктивен пазар на труда. Доколкото макроикономическата стабилизация в повечето посткомунистически страни беше подкрепяна отвън – от МВФ, Световната

⁴ WSJ/Heritage Foundation, 2007 Index of Economic Freedom, Washington DC, 2007.

банка и впоследствие от ЕС заради бъдещото въвеждане на еврото, – пропазарните реформи на Словакия от 2003–2004 г. са продукт на местна политика. Те са правени в период, когато членството в ЕС вече не е под въпрос, но словашкото правителство демонстрира воля да превърне страната в добро място за бизнеса в рамките на общия пазар. Те показват и относително високия приоритет, който пропазарните мерки имат в правенето на политика и усилията за събиране на вътрешна подкрепа за сметка например на други решения – като тези относно разпределение на еврофондове, селскостопански субсидии или доходи на заетите в бюджетната сфера.

Поуките за България:

- Словашкият опит е показателен по отношение на възможността за кратко време да се направи радикална данъчна реформа, подобряваща бизнес средата – нещо, от което България също се нуждае.
- Реформите на пазара на труда, социалните системи и образованието в Словакия също са от интерес за България, доколкото тук се забелязва определено изоставане.
- Икономическите реформи все по-малко са резултат от външен натиск и все повече – резултат от вътрешна политическа воля.

3. Неуспешните примери

3.1. Полша

В началото на прехода към пазарна икономика Полша беше бърз и решителен реформатор, премахвайки голяма част от контрола върху цените на стоки и услугите и разрешавайки стартирането на частен бизнес. След средата на 90-те години обаче скоростта на пропазарните реформи се забави, а фискалната дисциплина отслабна.

След 2000 г. икономиката на страната отчете нарастващ публичен дълг, големи бюджетни дефицити, съчетани с ръст в публичните разходи и забавяне на растежа. Формирането на капитал се задържа на едно от най-ниските нива в страните от “нова Европа”, а още по-притеснителен е значителният спад на частните бизнес инвестиции след 2000 г. Трудовият пазар е стагнирал, отчитайки ниски нива на участие и висока безработица.

Фискална политика

Публичните финанси на Полша са в относително лошо състояние, ако се съди по размера на бюджетния дефицит, през цялото време на прехода след 1990 г. За периода 1997–2005 г. дефицитът е средно 3.3% от БВП, като има видимо влошаване след 2000 г., когато той достига средно 3.6% от БВП. Публичният дълг след спадане до 36,8% от БВП през 2000 г. започва да нараства и достига 44% през 2003 г. Наличието на дефицити обаче не е резултат от намаляване на данъчната тежест, а от постоянно увеличаване на разходите, които надхвърлят 42% от БВП.

Структурата на разходите също се превръща в пречка пред инвестициите и растежа в частния сектор. Социалните разходи достигат 43% от всички разходи през 2003–2004 г.

при 33–35% в останалите 10 страни, присъединили се през 2004 г. За 2004–2005 г. субсидиите от бюджета на практика се удвояват, като Полша се поддържа 4-а от страните в ОИСР по ниво на държавната помощ (след Малта, Кипър и Финландия и близо до нивата в Унгария). Разходите за държавните служители не намаляват нито в номинално, нито в относително изражение, което е следствие от нерешимостта на правителствата да съкращават заетите в публичния сектор.

В данъчната политика единственият позитивен ход е плавното намаляване на корпоративния данък до 19% през 2005 г. (от 40% през 1998 г.). Същевременно обаче дивидентите се облагат с допълнителни 19%, което прави ефективното облагане на дохода от предприемачество доста по-висок от средното за региона. Облагането на личните доходи остава прогресивно (след провала на предлаганата реформа от 1999 г., спряна с президентско вето, залагаща плоски данъци от 22% за всички източници на доход), като максималната ставка е 40%. Общата вноска за социално осигуряване достига 43% от заплатата.

Полша закъснява и с въвеждането на програмното бюджетиране – механизъм за гарантиране на по-висока прозрачност на планирането на публичните финанси, както и инструмент за премахване на неефективни държавни програми.

На макрониво разточителните държавни разходи водят до два очаквани ефекта, влияещи силно негативно на икономическия растеж. От една страна, стимулите за участие на пазара на труда намаляват, като Полша има най-ниско ниво на заетост след България и Унгария. За разлика от тези две страни обаче, където за последните години участието се повишава трайно, в Полша се запазва тенденцията за спад. От друга страна, високите държавни разходи, съчетани с други фактори, ограничават възможностите за инвестиции. Общото ниво на формиране на капитал в Полша след края на 90-те години се задържа на нива около 18–19% от БВП, като нивото на инвестиции в частния бизнес сектор спада от над 21% през 2000 до под 15% през 2004г.

Пазар на труда и социални политики

В началото и средата на 90-те години Полша следва очаквания ход на развитие на пазара на труда – публичният сектор освобождава работници, докато новосъздаващият се частен сектор абсорбира предлагането на труд. От 1992 до 1998 г. заетите в публичния сектор намаляват с 4% средногодишно, а в частния растат с 3,7%. Между 1998 и 2004 г. обаче публичният сектор се свива с около 7% средногодишно, докато частният сектор почти не увеличава броя на заетите.

Всичко това показва, че пазарът на труда не е достатъчно гъвкав. Наистина след поредица промени в трудовото законодателство Полша не е сред най-рестриктивните икономики по отношение на ограниченията на свободата на пазара. Същевременно обаче тя прилага едни от най-тежките в страните от ЕС ограничения при групови уволнения. Допълнително трудовото законодателство не допуска уволнение на служители, на които остават до четири години до пенсия. Същевременно социалната политика е относително щедра и дава основание на експерти от Световната банка да определят страната като преждевременно развита се социална държава. След средата на 90-те години, когато първите негативни ефекти на икономическия преход бяха понесени, възможностите за получаване на различни помощи и обезщетения се ограничават. Но паралелно с това новата пенсионна система разширява достъпа до ранно пенсиониране и получаване на пенсии за инвалидност. Към 2002 г. броят на получаващите инвалидни пенсии достига 13% от работещото население – най-високо

ниво от страните в ОИСР. След 1997 г. се предвиждат и плащания и обезщетения за безработните в предпензионна възраст, от които към 2002 г. се възползват около 500 000 души. За фермерите пък е създаден специален ред за социално осигуряване, като те плащат минимални вноски, но се ползват от пълни права. На практика това се превръща в програма за косвено субсидиране на нископроизводителни работници.

Правителството създава и сериозни пречки пред мобилността на пазара. Чрез подкрепата за фермерите и субсидиите за реалния сектор държавата поддържа понископродуктивни дейности, задържайки работната сила. Допълнително приватизацията се забавя след средата на 90-те години, а останалите държавна собственост предприятия се съпротивляват срещу съкращаване на заетостта.

Чрез намесата си на пазара на жилища – и особено с различните ограничения пред свободата на наемните отношения – държавата също дестимулира мобилността на работната сила.

Като се добави и високото ниво на облагане на труда (43,1% при 36,5% за ОИСР 2005 г.), всички тези фактори предполагат по-високи стимули за неучастие на пазара на труд.

Бизнес среда

Последният анализ на ОИСР за икономическото състояние на Полша отчита определен напредък в намаляването на регулативните пречки пред бизнеса, включително и с приемането на Закона за стопанската дейност, премахващ редица лицензионни и разрешителни режими. Въпреки това обаче страната се характеризира с най-тежката среда за правене на бизнес. На първо място нивото на държавна собственост е особено притеснително, разкриващо забавянето на приватизацията след средата на 90-те години. С редица действия правителството създава възприятие за негативно отношение към чуждите инвеститори – като например при опита за предотвратяване на сливането на две големи търговски банки, собственост на сливащи се банки в Европа. Няколко големи банки, държащи 20% от активите на банковата система, остават държавни, а финансовият сектор е с най-ниско ниво на чуждестранно участие от централноевропейските страни. Полското правителство има най-лошата репутация относно наличието на корупция от всички правителства на страни от ОИСР. Доскоро държавата ограничаваше чуждите инвеститори при инвестициите в недвижими имоти, а все още покупката на земя от чужденци не е разрешена. Както сочат данните в последното изследване на ОИСР за пазарните регулации, Полша е на последно място по почти всички показатели, изоставайки както от средните индекси на страните от ОИСР, така и (което е по-важно) от най-добрите примери.

Пазарни регулации в Полша и ОИСР

	Полша	Средно ОИСР	Най-добра практика ОИСР
Общо бизнес регулации	2,8	1,5	0,9
Държавно участие в икономиката	3,6	2,1	0,6
Пречки пред предприемачеството	2,3	1,5	0,8

Пречки пред търговията и инвестициите	2,4	1,0	0,3
Секторни регулации	4,1	1,6	0,3

Източник: ОИСР, 2003

Заключение

Икономическата политика в Полша престава да подкрепя бързия икономически растеж и повишаването на продуктивността към края на 90-те години. Причините са до голяма степен в липсата на воля за доразвиване на започнали пропазарни реформи, но донякъде и в насочени усилия, влошаващи бизнес средата:

1. Неблагоразумна фискална политика. Ръстът на публичните разходи предполага нарастване на дефицита и държавния дълг. От своя страна това намалява общата макроикономическа сигурност за инвеститорите и пречи за реализирането на по-радикални данъчни намаления. Допълнително голям дял от разходите се насочват към подкрепа на непроизводителни дейности – както под формата на субсидии, така и като социални плащания.

2. Съществен проблем е негъвкавият пазар на труда. Негативните фактори са както субсидирането на държавни предприятия и заетостта в тях, така и редицата ограничения пред наемането и освобождаването на служители. Социалните плащания и високото ниво на данъчно-осигурителната тежест създават силен стимул за неучастие на пазара на труда. Към това трябва да се прибавят и специалните плащания към фермерите, които изкуствено задържат заети в нископроизводителното селско стопанство.

3. Нивото на държавна намеса в бизнеса е значително. Причина са както множеството административни бариери, така и опитите на правителството да контролира определени сектори в икономиката и да ограничава свободата на инвестиции на чуждестранни капитали.

Поуки за България:

- На всяка цена трябва да се избягва влошаване на макроикономическата политика – бюджетен баланс, държавен дълг, държавни разходи.
- Реформите на пазара на труда и социалната система не трябва да се изоставят. Същото се отнася и за оттеглянето на държавата от директен контрол върху икономиката.

3.2. Унгария

През последните десет години Унгария постигна немалък икономически напредък, като доходът на човек от населението нарасна с над една четвърт спрямо средния в ЕС. Този успех се базира на икономическите реформи, извършени основно през 90-те години – като приватизация, либерализация на стоковите пазари и пазара на труда, намаления на някои данъци. За последните 10 години страната има устойчив положителен икономически растеж всяка година, макар и не твърде висок.

Въпреки това развитие в правилната посока Унгария губи позиции спрямо останалите бивши социалистически страни от първата група на разширяване. Докато през 1997 година Унгария беше третата най-богата страна сред осемте – като другите бяха много назад, – през 2006 г. Унгария вече е изпреварена от Естония, а до две години ще бъде изпреварена и от Словакия (според прогнозата на Евростат). Докато преди 10 години Естония е с една четвърт по-бедна от Унгария, в настоящия момент Естония е по-напред по доходи.

През трите години членство в Европейския съюз на осемте нови страни членки Унгария има най-слаб ръст на дохода на човек от населението в сравнение със средното за съюза. Нарастването за три години е едва 2.8 пункта, което е едва 5%, при положение че за същия период в Естония ръстът е над пет пъти по-висок – 27%. Първите години от членството на Унгария в ЕС не са толкова успешни в стопанско отношение колкото за Естония и други бързоразвиващи се икономики.

Среда за бизнес

Въпреки че е сред преобладаващо свободните страни в индекса на икономическата свобода на фондация „Херитидж“ и „Уолстрийт джърнъл“, Унгария с нейното 44-то място има по-ниско класиране в сравнение с 5 от останалите 7 нови членки на Европейския съюз. От 10-те показателя за икономическа свобода Унгария превъзхожда Естония по един-единствен от тях.

По отношение на бизнес средата през 2006 година Световната банка нарежда страната на 66-о място, като това представлява спад от 6 места спрямо предходната година. Страната отбелязва влошаване по всеки един от десетте показателя с изключение на затваряне на бизнес, където има известно подобрение.

Някои проблемни показатели на бизнес средата в Унгария

		Естония	Унгария
Правене на бизнес (място в класацията)		17	66
Започване на бизнес	Разходи (% от дохода на човек)	5.1	20.9
	Минимален капитал (% от дохода на човек)	34.3	74.2
Лицензи	Брой процедури	13	25
	Време (дни)	117	212
	Разходи (% от дохода на човек)	34.3	260
Регистриране	Брой процедури	3	4

на собственост	Време (дни)	51	78
	Разходи (% стойността на собствеността)	0.7	11
Плащане на данъци	Брой плащания	11	24
	Време (часове)	104	304
	Общо данъчно бреме (% от печалбата)	50.2	59.3
Международна търговия	Брой документи при износ	5	6
	Време за износ (дни)	3	23
	Разход за износ (долари на контейнер)	640	922
	Брой документи при внос	6	10
	Време за внос (дни)	5	24
	Разход за внос (долари на контейнер)	640	1,137

Фискална политика и политика на пазара на труда

Данъчното бреме и преразпределението през бюджета е сред най-високите в региона – държавните разходи са на нива от почти 50% от brutния вътрешен продукт, а приходите – 43–45%.

През есента на 2002 година в изпълнение на предизборно обещание новото социалистическо правителство увеличи заплатите на повечето служители в бюджетната сфера с 50%. Същевременно и минималната работна заплата за двегодишен период е повишена с цели 90%. Средно за икономиката шоковото увеличение на бюджетните заплати води до 13% реален ръст на доходите – значително над ръста на производителността на труда. През следващата година този ръст на доходите спада наполовина и се установява на нива, по-ниски отколкото преди действията на правителството.

В резултат на тази политика бюджетният дефицит се удвоява и достига 9% от brutния вътрешен продукт – нива, които в България имаше в навечерието на кризата от 1996 година. Частната собственост върху икономиката, стабилната банкова система, относително свободните пазари и стабилната банкова система в Унгария спомагат на страната да избегне българския сценарий от средата на 90-те години.

Въпреки това негативните ефекти от шоковото увеличение на бюджетните заплати и минималната работна заплата са сериозни – бюджетният дефицит води до ръст на държавните дългове, безработицата нараства, особено сред жените, спада темпът на икономически растеж и се отбелязва спад в инвестициите в икономиката. Инфлацията също нараства, както и лихвените проценти, а износьт отбелязва спад за първи път от години. Действията на правителството, които се предполага, че трябва да увеличат доходите, всъщност водят до ръст на бедността.

През 2004 година правителството се опитва да вземе мерки за намаление на бюджетния дефицит, но резултатът съвсем не е задоволителен – спадът е минимален. През 2005 година правителството започва да използва счетоводни трикове, за да постигне целта за бюджетния дефицит – мерки, които са отхвърлени от Евростат. Заетостта в

икономиката спада леко от и без това ниското ниво от 50% от хората в работоспособна възраст.

Ситуацията се влошава допълнително преди изборите, когато правителството намалява ДДС от 25 на 20% (което след спечелването на изборите решава да отмени) и увеличава държавните разходи. През 2006 година очакванията на Международния валутен фонд са, че бюджетният дефицит ще достигне 11%, което означава, че за да се достигнат изискваните от Маастрихтските критерии 3%, ще е необходимо намаление на държавните разходи и/или увеличение на и без това високото данъчно бреме с цели 8% от брутния вътрешен продукт. Икономическият растеж за 2006 г. се прогнозира да отбележи спад за трета поредна година.

Заключение

В икономическата сфера през първите години на членството си в ЕС Унгария отбеляза най-слабите резултати сред осемте нови страни членки на ЕС. Това се корени в постепенното изоставане по отношение на средата за бизнес и в проблеми, създадени от неблагоприятната макроикономическа политика.

1. Ниското класиране по отношение на икономическата свобода и правенето на бизнес заедно с високото данъчно облагане задържат потенциала на икономиката.
2. Огромният бюджетен дефицит и неговият ръст увеличават риска за инвестициите, повишават лихвените проценти и пречат на износа.
3. Административното повишаване на бюджетните заплати и минималната заплата над производителността на труда влияе негативно на безработицата, заетостта и доходите.

Поуките за България:

- Без подобряване на бизнес средата и облекчаване на данъчното облагане трудно може да се постигне просперитет.
- Не бива да се попада в капана на влошаване на бюджетния баланс и допускане на бюджетен дефицит. Независимо от целта това би имало негативен ефект.
- Административната намеса на пазара, вкл. пазара на труда, влияе негативно върху развитието на стопанството.

4. Подготовка за приемане на еврото

Както е добре известно, последното разширение на ЕС бе осъществено на 1 май 2004 г., като осем от десетте нови страни членки са посткомунистически държави с близки до българските политически, икономически и социални характеристики. Съществуващото в момента на петото разширение на ЕС европейско законодателство не дава възможност новите страни членки на ЕС да използват opt-out клауза за членство в Икономическия и паричен съюз (ИПС). Това означава, че всяка от новите страни членки трябва да определи в какъв времеви хоризонт ще се присъедини към еврозоната и ще въведе еврото като национална парична единица.

Европейското законодателство не определя изрично дата за въвеждането на еврото, както и период, в който критериите за конвергенция трябва да бъдат изпълнени. Независимо от това, че не съществува изрично определен срок за членство в еврозоната

и въвеждане на еврото, всички от новите страни членки имат национални планове, описващи необходимите стъпки и времевите хоризонти, в които възнамеряват да въведат единната валута.

Присъединяването към Икономическия и паричен съюз и въвеждането в страната на единната европейска валута означава прехвърляне на паричната политика на една страна от националната централна банка към наднационалната Евросистема. В този случай паричната политика на страната не се ръководи единствено от състоянието на националната икономика, а от състоянието на икономиките на страните членки на еврозоната. С други думи, членството в Икономическия и паричен съюз предполага изключването на паричната политика от инструментариума на националните правителства при формулирането и провеждането на икономическата политика на страната. Това се приема и като основния негативен ефект от присъединяването на една страна към паричен съюз и е основано на допускането, че самостоятелната парична политика може да неутрализира влиянието на липсата на гъвкавост на определени микропазари (пазар на труда, стоки и услуги).

Потенциалните положителни ефекти от членството на една страна в икономически и паричен съюз можем да търсим в следните посоки:

- С приемането на единната валута страната ще спести транзакционни разходи на домакинствата и фирмите, тъй като ще отпадне необходимостта от осъществяване на обмяна между национална валута и евро.

- Единната валута премахва и съществуващия валутен риск, с което допълнително насърчава притока на капитали в страната. Независимо от това колко последователна и стабилна е паричната политика на съответната национална централна банка, наличието на национална валута само по себе си създава валутен риск, което кара инвеститорите да търсят рискова премия за валутен риск, както и да ограничават експозициите си в съответната национална валута.

- Чрез изразяването на цените на стоките и услугите във всички страни в еврозоната в една и съща валута се постига по-голяма съпоставимост и прозрачност на цените, което намалява възможността на търговците на дребно да влияят върху цените на стоките и услугите и дава по-голяма защита на интересите на потребителите.

- Присъединяването към Икономически и паричен съюз води до намаление на номиналните лихвени проценти както поради премахването на валутния риск, така и вследствие на съкращаване на суверенния риск.

- Единната валута ще доведе и до допълнително стимулиране на търговията между съответната икономика и страните членки на монетарния съюз поради съкращаването на транзакционните разходи и премахването на валутния риск. Присъединяването към Икономическия и паричен съюз дава тласък на международната търговия на страната.

- Присъединяване на страната към Икономически и паричен съюз дава и по-голяма гъвкавост на фискалната политика на съответната страна в рамките на спазване на принципите и правилата на Пакта за стабилност и растеж.

- С присъединяването към Икономическия и паричен съюз и прилагането на принципите за свободно движение на стоки, услуги, капитали и хора се отслабва и напрежението върху платежния баланс на съответната страна. Практически с въвеждането на еврото като официална валута по-голяма част от международната търговия на страната ще се осъществява в национална валута. Това има ефект и върху

оптималното ниво на международните разплащания, които страната трябва да поддържа, за да обслужва плащанията си по външния дълг (публичен и частен) и обслужването на международната търговия.

- Приемането на единната европейска валута и следването на единна парична политика, ориентирана към постигане на ценова стабилност, създава условия за допълнително задълбочаване на финансовото посредничество в страната и по-пълна интеграция на националния финансов пазар към европейския финансов пазар. С това се дава достъп на частния сектор към много по-голям по размер и разнообразен финансов пазар, което допълнително ще улесни достъпа на домакинствата и фирмите до кредит.

В групата на десетте нови страни членки на ЕС са формирани две категории страни. Първата категория са седем страни (Естония, Литва, Словения, Латвия, Кипър, Малта и Словакия)⁵, които вече се присъединиха към Валутния механизъм II (ВМ II) и в кратък период възнамеряват да въведат единната валута. Словения съумя да изпълни Маастрихтските критерии и се присъедини към ИПС от 1 януари 2007 г. Литва и Естония изпълняват всички критерии без инфлационните и отложиха своето присъединяване за 2008 г. Останалите страни също планират да се присъединят през 2008 или 2009 г. в зависимост от способността си да изпълнят Маастрихтските критерии.

Втората категория страни (Полша, Чехия и Унгария) са икономики с плаващ валутен курс, следващи независима парична политика, основана на режим на таргетиране на инфлацията. Това, което е характерно за тези икономики, е, че за дълги периоди от време те не могат да поставят под контрол бюджетната си политика, което води до реализирането на високи бюджетни дефицити и растящо отношение на правителствен дълг към БВП⁶. При тези икономики по-скоро невъзможността да постигнат фискална консолидация и устойчиво да съкратят нивото на бюджетния си дефицит, което да им позволи да изпълнят Маастрихтските критерии, определя плановете им за въвеждане на единната валута да са отложени във времето. Тези страни планират да въведат единната валута в период 2010–2012 година.

Готовността на новите страни членки за въвеждане на единната валута не трябва да се разглежда само като способност за изпълнение на определени номинални икономически критерии. Членството в монетарния съюз трябва да се разглежда като способност на националните правителства да реструктурират и либерализират икономиките си, така че те да са достатъчно гъвкави, за да могат да се развиват успешно в рамките на паричния съюз. Наличието на свръхконтролиран пазар на труда, силно регулирани сектори на икономиката, държавна намеса и липса на конкуренция на микроиво определя и скоростта, с която една страна ще се стреми да въведе единната валута. От тази гледна точка можем да разгледаме членството в еврозоната и като тест за готовността за провеждане на икономически реформи и либерализиране на икономиката на една страна.

⁵ Естония, Литва и Словения се присъединиха към ВМ II на 27 юни 2004 г., Латвия, Малта и Кипър – на 29 април 2005 г. и Словакия – на 25 ноември 2005 г. Естония и Литва се присъединиха към ВМ II с нивото на фиксиран валутен курс към еврото, което е в сила от въвеждането на паричен съвет в тези страни, съответно през 1992 и 1994 г. Латвия, която също поддържа квазипаричен съвет от получаването на независимостта си в началото на 90-те, се присъедини към ВМ II при същото ниво на валутния курс. За детайли по присъединяването на тези страни към ВМ II виж www.ecb.int.

⁶ За последните пет години Унгария има средно бюджетен дефицит от 6%, Полша реализира средно бюджетен дефицит от 3.6%, а Чехия от 5%.

Изводи и поуки за България

По отношение на стратегията за членство в еврозоната опитът на новите страни членки показва, че следването на политика на бързо присъединяване стимулира провеждането на микроикономически реформи и води до по-бърз растеж на дохода, което е и крайната цел на всяка икономическа политика. За България, която има паричен режим еднакъв с тези на Естония и Литва, стратегията за следването на политика за бързо присъединяване към еврозоната ще носи повече ползи, отколкото негативи.

България трябва да се присъедини към Валутен механизъм II във възможно най-кратки срокове след членството на страната в ЕС при съществуващото в момента ниво на валутния курс на лева към еврото и да декларира едностранен ангажимент за запазване на паричния съвет до членството в еврозоната (т. е. нулев коридор на колебание на валутния курс). В момента България изпълнява на устойчива основа всички Маастрихтски критерии с изключение на инфлационния. При съществуващия режим на парична политика и силно консервативната фискална политика трябва да бъдат предприети микроикономически мерки, за да може да бъде изпълнен инфлационният критерий. Основните зони, в които може и трябва да се търси подобрение, са:

- Конкуренцията в сектори, произвеждащи нетъргуеми стоки и услуги. От една страна, липсата на конкуренция води до по-високо ниво на цените на стоките и услугите в тези отрасли, което се отразява пряко върху темповете на инфлация в страната, върху покупателната способност на гражданите и тяхното усещане за развитие на обществото (типичен пример са производството и разпределението на електро- и топлоенергия). От друга страна, фирмите, произвеждащи търгуеми стоки, често използват като междинен продукт стоки и услуги от нетъргуемия сектор, което много пъти засяга тяхната конкурентоспособност на международните пазари. Осигуряването на висока степен на конкуренция във всички отрасли на икономиката е съществено предварително условие за запазване на нашата конкурентоспособност, за изпълнение на инфлационния критерий и за повишаване на благосъстоянието на цялото общество.
- Данните за пазара на труда в страната показват много ниско ниво на икономическа активност в българската икономика. Много фактори могат да бъдат определящи за това – квалификацията на работната сила и стимулите за преквалификация и обучение; социалната политика, която трябва да насърчава икономическа активност, а не да води до пасивно получаване на помощи от държавата; данъчната политика, която да стимулира официалното наемане на работна сила, а не скриването на разходите за труд поради съществуването на високи данъци върху труда. Домакинствата и фирмите определят поведението си в зависимост от стимулите, които им задава вътрешната среда, в това число регулаторната рамка, и от тези, определени от международната среда. Политиката по отношение на пазара на труда трябва да бъде насочена към създаване на стимули за участие на пазара на труда, а не за пасивно получаване на помощи от държавата.
- Равнището на производителност в икономиката ни е около 30% от това в ЕС. Регулационната и образователната политика в страната, както и политиката по отношение на инвестиционната среда трябва да са ориентирани към подобряване на стимулите за инвестиции във физически и

човешки капитал и за увеличаване на производителността в икономиката. По-високите темпове на растеж на производителността на труда могат да осигурят по-висок растеж на доходите, без това да създава инфлационен натиск в икономиката.

Приложение: Критерии за членство в еврозоната

Изграждането на стабилен и устойчив във времето паричен съюз изисква постигането на висока степен на реална и номинална конвергенция между икономиките на отделните страни членки. Постигането на номинална конвергенция изрично е посочено като предварително условие за присъединяване към Икономическия и паричен съюз, докато реалната конвергенция не е посочена в нито един документ на ЕК и ЕЦБ като формален критерий за членство. Тъй като постигането на номинална и реална конвергенция са два взаимосвързани процеса, практически е невъзможно постигането на единия тип конвергенция без реализацията и на другия. Като се изхожда от тази взаимовръзка, става ясно, че реалните критерии за конвергенция, като доход на глава от населението спрямо средното ниво за ЕС, равнище на цените спрямо средното за ЕС, ниво на финансово посредничество, интеграция на международната търговия, конвергенция на бизнес циклите, са неформални критерии, които трябва да бъдат достигнати, за да може съответната икономика да се интегрира успешно в паричния съюз.

Конвенционалната теория, развита през 60-те години на миналия век от Mundell (1961), McKinnon (1963) и Kenen (1969), предполага достигането на определени предварителни условия, за да може страните да представляват оптимална валутна зона и да формират устойчив паричен съюз⁷. Тези предварителни критерии включват интеграция на стоковите и финансовите пазари (свободно движение на стоки и капитали), интеграция на пазара на труда и наличие на висока подвижност на работната сила, синхронизация на бизнес циклите и наличието на минимално ниво на координация на фискалната политика и фискални трансфери. По-новата литература, основана на статията на Frankel&Rose (1998)⁸, показва, че всъщност тези критерии са ендеогенни, т. е. самото формиране на паричен съюз води до по-бърза конвергенция и оттам до изпълнение ex post на критериите за оптимална валутна зона.

Критериите за номинална конвергенция, популярни като Маастрихтски критерии, определят експлицитно пет предварителни условия, които всяка страна трябва да изпълни, преди да бъде приета в ИПС.

- Постигане на устойчива основа на темп на инфлация, който да е максимум 1.5 процента по-висок от средния темп на инфлация в трите страни от Европейския съюз с най-ниска инфлация. Като измерител на инфлацията се използва хармонизираният индекс на цените на потребител (ХИЦП), като периодът, в който

⁷ Виж Mundell, R. (1961) "A theory of optimal currency areas", American Economic Review, Vol. 51, p. 657-665; McKinnon, R. (1963) "Optimum currency areas", American Economic Review, Vol. 53, p. 717-725; Kenen, P. (1969) "The theory of optimal currency areas: An eclectic view", in R. Mundell and A. Swoboda, eds. "Problems of international economy", Chicago University Press.

⁸ Frankel, J. & Rose, A. (1998) "The Endogeneity of Optimum Currency Areas Criteria", The Economic Journal, vol. 108, №449, p. 1009-1025.

трябва да бъде изпълнен този критерий, е дванайсет месеца преди извършването на оценката.

- Постигане на номинален дългосрочен лихвен процент, който да е максимум 2 процента по-висок от този в трите страни в Европейския съюз с най-ниска инфлация. Като референтен лихвен процент се използва доходността по десетгодишните държавни ценни книжа, като периодът, в който трябва да бъде изпълнен този критерий, е дванайсет месеца преди извършването на оценката.

- Постигане на бюджетен дефицит, който да е по-нисък от 3 процента от БВП. Този критерий трябва да бъде изпълнен в последната календарна година преди извършването на оценката. Независимо от това, че оценката се основава само на данните от предходната година, постигането на нисък бюджетен дефицит трябва да е устойчива тенденция, тъй като този критерий продължава да е в сила и след присъединяването към паричния съюз поради това, че е вграден в Пакта за стабилност и растеж (ПСР).

- Постигане на ниво на отношението на брутният правителствен дълг към БВП, което е под 60 процента. Този критерий трябва да бъде изпълнен в последната календарна година преди извършването на оценката.

- Поддържане на фиксиран валутен курс към еврото за период от най-малко две години чрез участие във Валутния механизъм (ERM II). През този двегодишен период не се допуска девалвация на националната валута. Този критерий трябва да бъде изпълнен най-малко две години преди извършването на оценката.

Цялостната оценка за готовността на дадена страна да стане пълноправен член на Икономическия и паричен съюз също така взема под внимание както формалните критерии за номинална конвергенция и съгласуваност на националното законодателство, свързано с единната валута, паричната политика и статута на централната банка⁹, така и неформалните критерии за реална конвергенция (legal comparability). Моментът на пълното присъединяване към Икономическия и паричен съюз не е изцяло в контрола на правителството на съответната страна. Позициите на Европейската комисия и Европейската централна банка се отразяват в докладите за конвергенция (Convergence Reports), а крайното решение се взема от Съвета на министрите на Европейския съюз.

5. Заключение

Разширяването на ЕС от 2004 година не води до едни и същи резултати във всички нови страни. Естония, другите балтийски страни и Словакия са успешни не вследствие само на хармонизация на законите и политиката с ЕС. Основата на техния успех е способността им да идентифицират собствения си интерес и да следват политики, които водят до по-голям растеж на техните икономики. Страни като Унгария и Полша не се радват на същите успехи поради несъвършенства в микроикономическата политика (вкл. бизнес средата), липса на желание за реформи, неблагоприятна макроикономическа политика, резултатите от което са висока безработица и бавен ръст на доходите и икономиката.

⁹ По въпроса за съгласуваността на националното законодателство по отношение на единната валута, паричната политика и статута на централната банка виж ECB Convergence Report, May 2006. www.ecb.int.

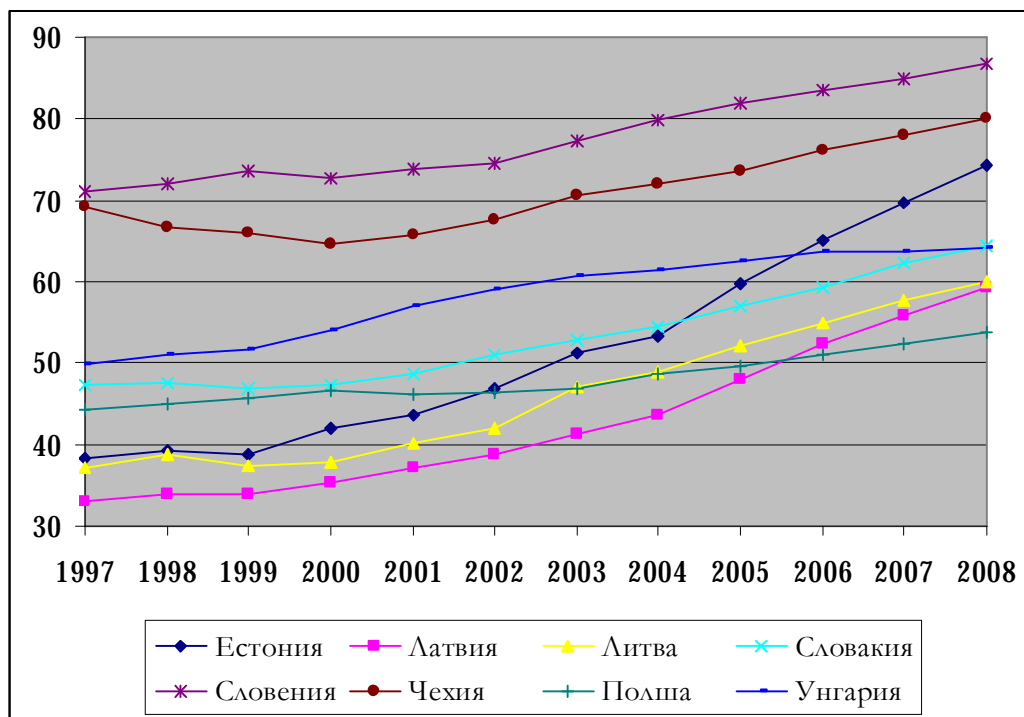
Подготовката за членство в еврозоната е тясно свързано с извършването на икономически реформи и постигането на гъвкавост и конкурентност на икономиката. Съответно по-бързо ще могат да приемат еврото тези страни, които водят по-реформаторска икономическа политика и подготвят икономиките си по-рано за членството.

За да последва добрите примери и да избегне негативните, България следва да поддържа благоразумна макроикономическа политика, да подобрява бизнес средата и да намалява и опростява данъчното облагане, да се въздържа от намеса на пазарите и да не изостава с реформите на пазара на труда и публичните услуги. За да се случи това, е необходима вътрешна политическа воля, доколкото все по-малко важни реформи ще се извършват под натиск отвън.

По отношение на приемането на еврото България ще има повече ползи, ако следва стратегия за бързо присъединяване към еврозоната. За да стане това, страната трябва да запази съществуващото в момента ниво на валутния курс на лева към еврото до членството в еврозоната. В допълнение: нужни са микроикономически реформи, които да насърчат конкуренцията, да увеличат гъвкавостта на пазара на труда и производителността на труда.

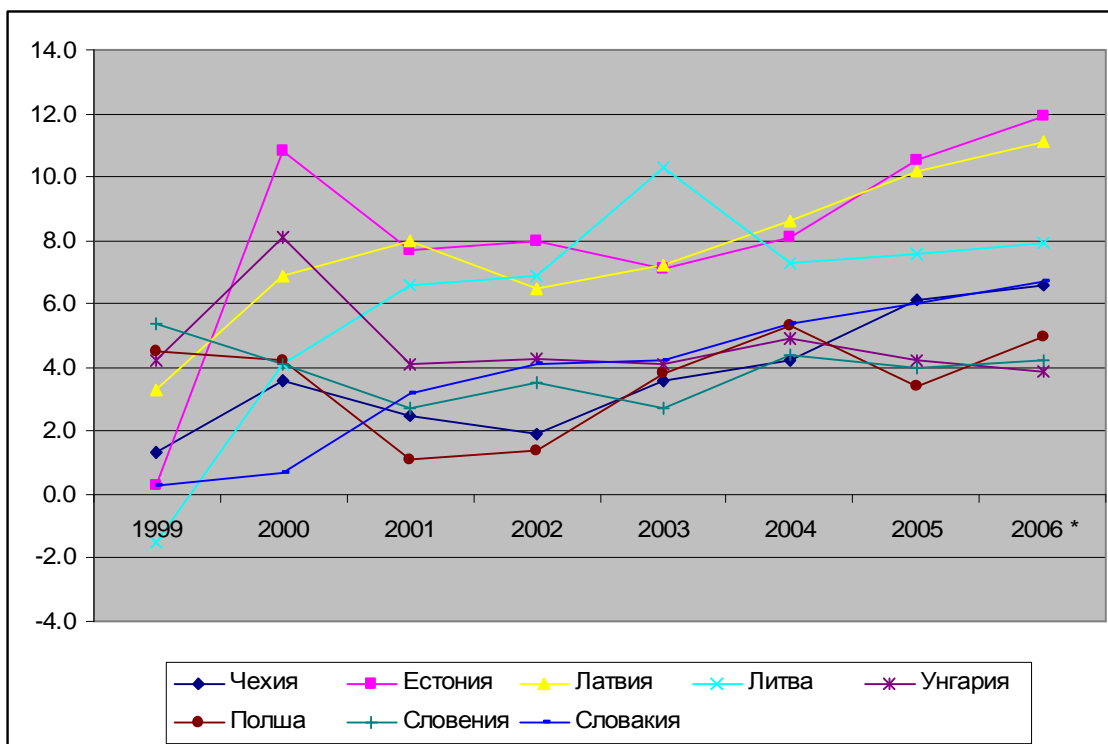
6. Приложения

БВП на човек от населението, ЕС25=100

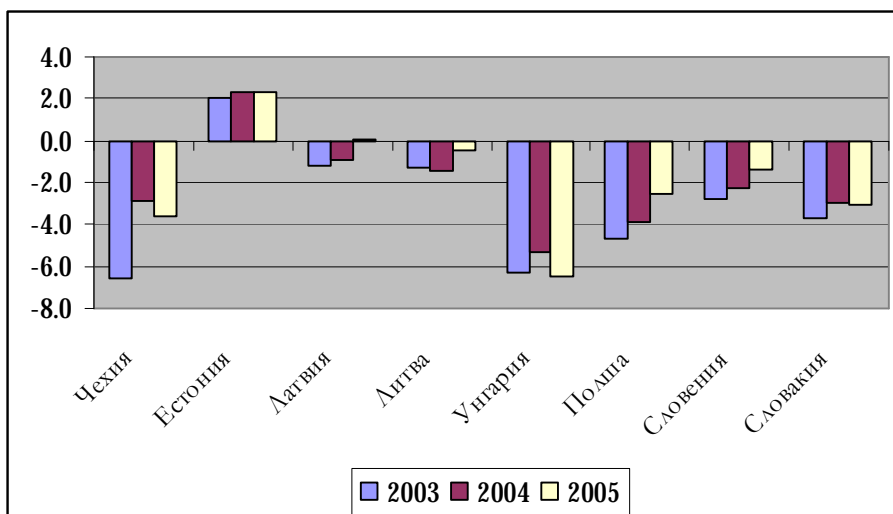
Източник: Евростат

Икономически растеж, 1999–2006

Източник: Евростат

Бюджетен баланс, % от БВП

Източник: Евростат

Правене на бизнес – класиране в света

	2006	2005
Литва	16	15
Естония	17	17
Латвия	24	31
Словакия	36	34
Чехия	52	50
Словения	61	56
Унгария	66	60
Полша	75	74

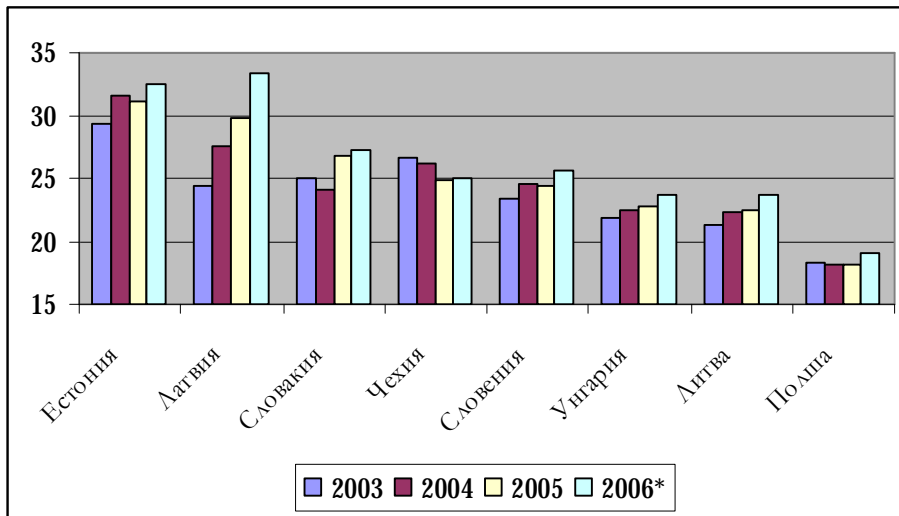
Източник: Световната банка

Икономическа свобода, 2007 (максимум = 100)

Естония	78.13
Литва	72.00
Чехия	69.68
Словакия	68.37
Латвия	68.21
Унгария	66.15
Словения	63.60
Полша	58.77

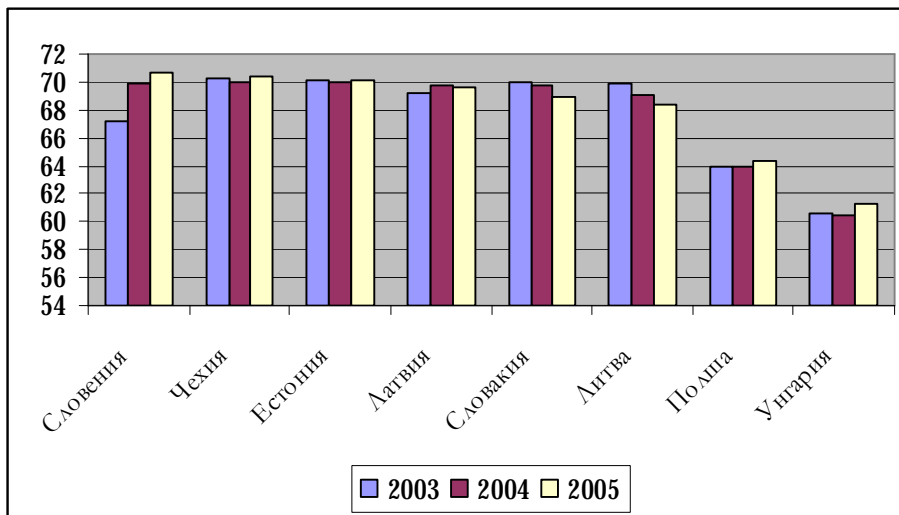
Източник: Фондация „Херитидж“

Инвестиции (брутно капиталобразуване в основен капитал)

Източник: Евростат

Процент на икономическа активност, 15–64 години

Източник: Евростат

Ръст на производителността на труда

